

DIE DOMINASIE VAN DIE
AFRIKANERLEWENSBEKOUING BINNE DIE
AFRIKAANSE SPRAAKGEMEENSKAP, SOOS
GEMANIFESTEER IN TAALHANDBOEKE VIR
HOËRSKOLE

J. Esterhuyse

1 Teoretiese fundering

Die konsep dat taal 'n haas onveranderlike gegewe is, wat aan 'n volk gegee word en van geslag tot geslag oorgedra word, is 'n opvatting wat by heersende klasse gangbaar is. Die sosiolinguistiek beskou egter nie taal as 'n geslote stelsel nie, maar as 'n simboliese kode wat in 'n ingewikkelde verhouding tot die gemeenskap funksioneer --- 'n dinamiese funksie wat Joshua Fishman (1972:4) soos volg definieer:

"Language itself is content, a referent for loyalties and animosities, an indication of social statuses and personal relationships, a marker of situations and topics, as well as of the societal goals and the large scale value-laden arenas of interaction that typify each speech community."

Gebiede wat tradisioneel tot die gebied van die linguistiek behoort het, word tans deur die sosio-linguis uit steriele studie-omgewings gelig. 'n Voorbeeld hiervan is die eis van Marxistiese sosio-linguiste soos Michel Pecheut, wat die semantiek as 'n belangrike sosio-politieke terrein beskou, en wat veel openbaar omtrent die magsverhoudinge binne 'n spraakgemeenskap. Drastiese nuwe insigte omtrent die dialektiologie is 'n ander belangrike nuwe wins van die sosio-linguiste. Claassen en Van Rensburg (1983) gaan so ver as om die konvensionele linguistiek irrelevant te verklaar, met resultate wat sosiaal haas betekenis-loos geword het.

2 Spraakgemeenskap en variant

Twee begrippe, naamlik 'spraakgemeenskap' en 'variant', word dikwels in die studie gebruik en vereis vooraf opklaring. Eersgenoemde is 'n relatief nuwe konsep en word gebruik as 'n ekwivalent vir die Engelse "speech community" en die Duitse "Sprachgemeinschaft". Dit verwys na die totale aantal sprekers van 'n taal, ongeag die sosiale stratifikasie of politieke verhouding wat onderling mag bestaan.' Die ander begrip, 'variant', definieer Joshua Fishman (1972:15) soos volg:

"The term 'variety' is frequently utilized in the sociology of language as a nonjudgmental designation. The very fact that an objective, unemotional term is needed in order to refer to 'a kind of language' is often a judgmental one, a term that is indicative of emotion and opinion, as well as a term that elicits emotion and opinion."

3 Standaard, gestandaardiseer en Algemeen-Beskaaf

Ook ander terme en konsepte verg herdefinisie of ten minste kwalifikasie, alvorens dit in dié studie gebruik kan word. Die tradisionele siening van 'n standaardtaal as 'n min of meer konstante gegewe wat omring is deur 'n aantal (minderwaardige) variante, geld nie in hierdie studie nie. Ryan en Giles (1982a:3) beskou 'n variant as standaard wanneer 'n stel norme wat "korrekte" gebruik definieer gekodifiseer en deur die spraakgemeenskap aanvaar word. Tipies van gekodifiseerde norme is die beskikbaarheid van woordeboeke, grammatikahandboeke, vasgelegde spelreëls, ensovoorts. Die aanvaarding van die gekodifiseerde variant word normaalweg deur die sosio-politieke magshebbers in die gemeenskap bevorder, terwyl sosiale instellings soos skole en die massamedia daaraan beslag gee. Ryan en Giles (1982b:3) kom dan tot die slotsom:

"Standardization, then is a characterization of the social treatment of a variety, not the property of the language variant itself".

'n Variant word dus deur die dominante groep in die spraakgemeenskap gestandaardiseer en deur taalpolitieke manipulasie tot die sogenaamde "algemeen-beskaafde" norm verhef. Danksy die kwetsende insinuasie wat in die term "algemeen-beskaaf" opgesluit lê (ten koste van diegene wat nie die

gesogte variant praat nie), het dit in die sosio-linguistiek geen verwysingsfunksie meer nie.

4 Sosio-politieke konserwatisme en taalpurisme

Dit word aanvaar dat taalstandaardisasie 'n natuurlike, en selfs noodsaaklike ontwikkelingsproses is, waardeur norme van taalgebruik voorgeskryf word. Tog kan die normeringsproses nie in isolasie gesien word nie. Becker (1973:165) soek 'n verbintenis tussen sosio-politieke bewegings enersyds, en hoe mense voel oor taalvorme wat hulle met verskillende lede van sosio-ekonomiese groepe assosieer, andersyds. Daar is dus twee prosesse gelyktydig vaardig: standaardisasie en stigmatisering. Die politieke en ekonomiese magsgroep werk deur die proses van normering na 'n uiteindelijke doel om hul eie besondere variant te legitimeer, terwyl die proses ook 'n verworping van ander taalvorme impliseer. In hierdie stigmatiseringsproses lê egter 'n sosio-politieke motief, want:

"Attitudes toward a form of speech are hardly other than attitudes towards the speakers". (Bolinger 1980:45)

Becker (1973:165) lê 'n verband tussen konserwatisme en taalpurisme:

"...the more conservative a nation becomes, the more it uses language as a constraint against social, political and ethnic minorities in order to deny them full access to the mainstream culture".

'n Teenhangende teorie is die van Ross (1979:10) wat kortliks daarop neerkom dat die neiging by taalgroepe om hul tale van vreemde elemente te suiwer, as 'n simboliese suiwering van 'n minderheidstigma gesien moet word.

5 Afrikanernasionalisme en die Afrikaanse spraakgemeenskap

Die parallelle ontwikkeling van politieke en taalnasionalisme en die wedersydse ondersteuning wat van die twee bewegings uitgegaan het, het aan Afrikaans 'n ideologiese karakter besorg wat op ingrypende wyse die aard en inhoud van Afrikaans in 'n opvoedkundige verband beïnvloed. Die eksklusiwistiese slagspreuk: "De taal is gansch het volk", weerspieël 'n

etnosentriese beskouing van die spraakgemeenskap wat vandag nog steeds deur die oorgrote meerderheid van die Afrikanervolk gehuldig word. In weerwil van N.P. van Wyk Louw se ideaal van 'n volksnasionalisme, waarin alle Afrikaanssprekers opgeneem is, het veral politieke magsewewigoorweginge die Afrikaner daartoe gebring om 'n wit nasionalisme te koester wat op ras en kleur gegrond is (Johannes Degenaar 1975:5). Joan Rubin (1976:389) wys daarop dat die mobilisasie van 'n etniese groep steeds bewustelik taalbegrensingstrategieë omvat. Die implikasie is dus dat sekere groepe binne die spraakgemeenskap om politieke, religieuse, sosiale of fisiese redes buite die grense staan.

Met bogestelde teorieë voorop gestel, sal daar vervolgens gekyk word hoe die Afrikanertaalpolitiek hom in twee taalhandboeke manifesteer.

6 Taalbegrensingstrategieë: die omvang en aard soos gemanifesteer in taalhandboeke

Uitgaande van die hipotese dat Afrikaans, soos op skool aangebied, na inhoud en strekking 'n etnosentriese karakter besit, is twee hoërskool-taalhandboeke wat algemeen in skole van die Kaaplandse Onderwysdepartement (KOD) en die Departement van Onderwys en Kultuur (DOK), (voorheen Kleurlingsake) gebruik word, aan 'n sosio-linguistiese ondersoek onderwerp. Die twee boeke onder bespreking, is *Ons Moedertaal* (Meyer et al.:1979) en *Afrikaans my taal* (De Klerk et al.:1980).

Die doel hiervan was om vas te stel in welke mate die onderliggende sosio-linguistiese norme rekening hou met die behoeftes van die hele Afrikaanse Spraakgemeenskap (ASG).

Die twee handboeke, *Ons Moedertaal* (OMT) en *Afrikaans my taal* (AMT), maak beide daarop aanspraak dat daar voldoen is "aan die vereistes van die nuwe basiese leerplan vir Afrikaans Eerste Taal Hoër Graad soos van toepassing op die vier provinsies en Suidwes-Afrika" (OMT-voorwoord). Gegee die feit dat beide boeke op die nasionale taalhandboekmark ingestel is, sou daar redelikerwys verwag kan word dat die skrywers sensitiwiteit sou openbaar ten opsigte van die behoeftes van die ganse ASG --- al gaan dit dan bloot om die effektiewe kommersiële bemaking van 'n produk. Daarmee is die belangriker etiese en spraakgemeenskaplike oorweginge nie eens in berekening gebring nie.

Die ondersoek is dus daarop toegespits om na te gaan

- (1) in hoe 'n mate daar aan ASG-~~ense~~ voldoen is, en
- (2) in samehang daarmee sal daar vervolgens vasgestel word watter norme in **OMT** en **AMT** aan die orde is.

Ten einde die empiriese ondersoek te sistematiseer is normerende taalmateriaal onder die volgende hoofde gerangskik:

- (1) Uitspraak.
- (2) Die hantering van kultuurgroepe binne die ASG.
- (3) Die Maleise taal- en kulturele bydrae tot die ASG-kultuur.
- (4) Die hantering van Kaaps-Afrikaans.
- (5) Die verswelgde Khoikhoi-kultuur.
- (6) Die "nie-blanke".
- (7) "Metaphors we live by".
- (8) Onderwerpe vir debatte, stelwerk, besprekings, stylvoorbeelde, illustratiewe paragrawe en leesstukke.
- (9) Die wering van Anglisisismes as sosio-linguistiese begrensings-aksie.
- (10) Afkortings: die onverbloemde agenda.
- (11) Apartheid, taaldivergensie en taalvervreemding.

6.1 Uitspraak

Ter wille van ruimte word hier met **AMT** se beskouing volstaan. Alhoewel **AMT** melding maak van uitspraakverskeidenheid in Afrikaans, word daar sonder kwalifikasie na 'n "standaarduitspraak" of "Algemeen-Beskaaf" verwys, waarop daar dan vervolg word:

"Soos laasgenoemde term aandui, is dit die taalgebruik wat algemeen onder beskaafde of ontwikkelde mense aangetref word."
(**AMT**:17; **AMT** se beklemtoning)

Verder af op die bladsy word die "beskaafde volksmond" as die ideale spraakvorm getipeer. Dit is klaarblyklik dat die skrywers met 'n verouderde spraakgemeenskaplike model werk, wat beledigend staan teenoor veral Kaaps-Afrikaanse sprekers wie se variant markante verskille met die gestandaardiseerde vorm toon. Daarbenewens het die woorde "beskaaf/onbeskaaf" binne die Suid-Afrikaanse verband 'n kleurkonnotasie ontwikkel wat, indien dit in

verband gebring word met die begrippe 'standaard' en 'variant', die indruk by die leser kan wek dat die onderskeiding op grond van kleur gedoen word. So beskou, kom **AMT** se siening van spraakverskeidenheid neer op kwetsende rassisme.

Beskouinge omtrent Kaaps-Afrikaans: Onder die hofie "Algemene en Nie-Algemene taal" (**AMT**:255-256) word streeksverskille behandel. In die verband word na Transvaalse, Bolandse, Namakwalandse en Natalse streekspraak verwys, terwyl die variant, wat op historiese, literêre, kulturele en sosio-politieke gronde verreweg die belangrikste ge-ag word, nie gemeld word nie. Trouens **AMT** en **OMT**, wat saam 1416 bladsye beslaan, verwys nie een keer na Kaaps-Afrikaans nie. Die geïmpliseerde norm hier is dat streekverskille slegs van belang is wanneer taalvariasie onder blanke sprekers voorkom. Die wyse waarop die nie-wit sprekers in **AMT** en **OMT** geïgnoreer word, neem gaandeweg 'n vaste patroon aan en slaan die klassieke koers van taalstigmatisering in.

6.2 Die hantering van kultuurgroepe binne die ASG

Dit is nie nodig om hier die dekade-lange polemieë rondom die ontstaans-teorieë van Afrikaans op te haal nie.¹ Wel ter sake is egter die neiging om die aandeel van nie-Europese groepe in die evolusie van die Afrikaanse kultuurwêreld te minimaliseer --- 'n tendens wat ontspruit aan die Afrikaner se behoefte aan historisiteit. Ferguson (1968:375-381) bestempel die verskynsel as 'n universele neiging by jong tale wat na erkenning en outonomie streef:

"...many speech communities create myths and genealogies concerning their origin and development of their standard varieties in order to de-emphasize the numerous components of more recent vintage that they contain".

Fishman (1972:20) neem die argument verder: 'n Variant kan historisiteit verwerf deur 'n noue assosiasie met een of ander groot ideologiese of nasionale beweging. In die geval van Afrikaans is dit gekoppel aan die Afrikaner se politieke beweging. ('n Alliansie wat in die huidige tydsgewrig die taal ernstig benadeel).

Die minimaliseringsproses van vreemde komponente is duidelik werksaam in die twee handboeke onder bespreking. Ter wille van spraakgemeenskaplike

eenheid en harmonie sou daar redelikerwys verag kan word dat die linguistiese en kulturele aandeel van die nie-Europese groepe in die ASG beklemtoon sou word. Die teendeel blyk egter die geval te wees.

6.3 Die Maleise taal- en kulturele bydrae tot ASG-kultuur

Ter illustrasie van hoe die minimaliseringsproses hom voltrek, kan daar gefokus word op **AMT** se behandeling van die Afrikaanse woordeskat (**AMT**:382). By twee geleenthede word die moontlikheid van Maleise invloed bevraagteken asof sodanige invloed skadelik sou wees:

"Woorde wat dikwels beskou word as ontleen aan ander tale, het waarskynlik deur die 17de eeuse seemanstaal in Afrikaans gekom". (**AMT**:384 en weer op p. 385; die beklemtoning van **AMT**).

Ook **OMT** minimaliseer die Maleise bydrae:

"Sommige woorde wat die Nederlandse handels- en seemanstaal binnegedring het uit Pools, Russies, Frans, Italiaans, Javaans, Maleis, ens. word in die Afrikaanse woordeskat weerspieël."

Die orde waarin die tale geplaas is, is hier van betekenis en dui op 'n bedekte waarde-oordeel. Die belangrikste leksikale bydraes is immers nie van Russiese of Poolse oorsprong nie, maar inderdaad van Maleis! Daar kan met reg gevra word of die ordening van taalinvloede deur kleurbehepte Afrikanerskrywers nie 'n Freudiaanse slip verteenwoordig nie, aangesien **OMT** se ordening slegs op grond van velkleur sin maak.

Ook die keuse van die woord "binnegedring" is betekenisvol, in die sin dat dit openbarend is van die skrywers se houding teenoor vreemde woordeskat. 'n Linguistiese verskynsel, wat normaalweg as 'n verfykende proses beskou word, word hier as iets gevaarliks en ongewens beskryf.

Die wyse waarop daar met die ontstaansteorieë omtrent Afrikaans omgegaan word, bevestig die blank-begrensende benadering:

"Die taal van die Franse en Duitse koloniste, van slawe uit Oos-Indië en inboorlinge met wie die koloniste in aanraking gekom het, het die veranderinge wat die oorspronklike Nederlands ondergaan het, verhaas." (**AMT**:467)

twee sake verdien hier kommentaar: Deur die "slawe" en die "inboorlinge" ná die Europese groepe te stel, word die indruk gelaat dat die invloed van genoemde groepe nietiger was as die van die Europese koloniste. Tweedens is dit opvallend dat die Europeërs by name genoem word, terwyl die nie-Europese groepe, wat deel gehad het aan die oerspraakgemeenskap --- en op numeriese gronde moontlik 'n groter rol as die Europeërs gespeel het --- op defemistiese wyse geëtiketteer word. Dit is immers algemeen bekend dat die "slawe" Maleiers en Afrikane was, terwyl die Khoikhoi die "inboorlinge" was, waarna verwys word. Hier word die etniese name met benaminge vervang wat 'n besliste waarde-oordeel inhou. Indien **ONT** konsekwent wou wees, sou daar na Europese vlugtelinge, oud-matrose en drosters verwys moes word.

Ralph Ellison (1952) beskryf in sy "faction"-roman **The invisible man** 'n soortgelyke linguistiese anonimiseringsproses, waaraan die Amerikaanse Negers onderwerp was. Deur 'n ontkenningssaksie van die kant van blanke magshebbers, is eiename, sosiale posisie en identiteit geïgnoreer: 'n Man word 'n "boy" en 'n vrou 'n "girl". So word hul dan gedehumaniseer tot op 'n vlak waar hul deur hul nietige werklikheidsbeeld "onsigbaar" word.

In Bydrae van die Kaapse Maleiers tot die Afrikaanse volkslied (1935) en Die Maleise samelewing aan die Kaap (1939) bied I.D. du Plessis 'n geskakeerde beeld van die kultuurryke groep en hul bydrae tot die Afrikaanse kultuur. Dit is dus 'n redelike verwagting dat daar waarderend na die groep verwys sal word, en dat hul belangrike aandeel aan die spraakgemeenskaplike kultuur erkenning sou geniet in die vorm van leesstukke, voorbeeldsinne, ensovoorts. Die teendeel blyk egter die geval te wees. Waar daar na die Maleise gemeenskap verwys word, is dit deurgaans defemisties van aard, soos uit die volgende vier voorbeelde blyk:

(i) Die beledigende, onverdraagsame en religieus arrogante houding teenoor die Mohammedaanse geloof spreek duidelik uit die volgende definisie van 'n kramat: "Die 'heilige' graf van 'n Mohammedaan is 'n kramat" (**AMT**:26 se aanhalingstekens).

(ii) In voorbeeldsinne, afkortinge, idiome en leesstukke word die Christelike wêreldbeskouing, die Bybelinhoud, die Gereformeerde kerke en hul ampsdraers **ad nauseum** aan leerlinge voorgehou. Daarteenoor is belangrike Moslemse gebruike, titels en feesdae volkome afwesig.

(iii) Beide handboeke (OMT:485 en AMT:135, 218) haal die woord *Slamaier* aan as 'n voorbeeld van kontaminasie. In geen geval word die gebruik van die woord gekwalifiseer nie, en aan die leerlinge verduidelik dat die term deur die Moslems verwerp word. Dit is onverstaanbaar waarom juis die afstootlike voorbeeld herhaaldelik in die twee handboeke opgehaal word.

(iv) In die behandeling van "volksliedjies, kinderrympies en dansliedjies" uit die 19de eeu (AMT:734-5), word uit die talle beskikbare voorbeelde, die volgende banale liedjie as voorbeeld aangehaal:

"Als ik naar de circus gaan,
De perdjies te gaan kijk
De Slammaaiers in de derde klas,
Hulle ammal schree gelyk:
'Waar het jy daardie hoed gekry...'"

Nie alleen kom die kwetsende argaïse benaming "Slammaaiers" in die liedjie voor nie, maar druis die wyse waarop die apartheidsbestel deur blatante indoktrinasie by leerlinge bestendig word, teen alle morele norme in.

6.4 Die hantering van Kaaps-Afrikaans

In die lig van die reeds gestelde sosio-linguistiese teorie, wat 'n volwaardiger posisie vir die variante in die ASG voorsien, is die hantering van Kaaps-Afrikaans in die handboeke problematies. Daar kan volstaan word met die volgende voorbeeld (AMT:491/2): In 'n bespreking van woordgebruik waarin onder andere "platheid" behandel word, word daar verwys na Oor monnemente gepraat (Peter Blum) en Ko laat ons laat ons sing (Adam Small). Van die "plat" woorde word gesê dat hulle "in die mond van die Kleurling met sy raak sêgoed pas". Laer af op die bladsy word daar verwys na "die Kaapse Kleurling met sy tipiese geestige taal".

Die onhoudbare stereotipering van die gekleurdes is ooglopend. Stellings omtrent dié kulturele groep se taal berus op growwe veralgemenings, besit die meerderwaardige toon van die maghebber en dra noodwendig by tot die verdere stigmatisering van die Kaapse variant. Die boodskap wat onvermydelik aan die jong leser oorgedra word, is dat die gekleurdes se taal "plat" en "geestig" is --- Jakes Gerwel (1983a) se "jollie hotnot" in spraak en aard.

6.5 Die verswelgde Khoikhoi-kultuur

Die onaanvaarbare term "Hottentots", as verwysende na die Khoi-tale en "Hottentotte" as benaming vir die Khoikhoi-mense, kom vandag nog algemeen onder Afrikaanssprekende blankes voor. Terwyl Engelssprekendes oorwegend die antropologies korrekte terme gebruik, het min Afrikaanssprekendes reeds die oorskakeling gedoen.

Die gebruik van die woord "Hotnot" as skelnaam en selfs as saaknaam vir gekleurdes het nog lank nie uitgesterf nie. In Afrikaanse samestellings, in 'n bepaalde funksie, reflekteer dit normaalweg minderwaardigheid en onbeskaafdheid, soos in hotnosboontjie, hotnosbrood, hotnosgot, (let op die waarde-oordeel wat deur die afwykende spelling van "God" aan die leser gesein word), hotnosvy, ensovoorts.

Dit is enigsins verbasend dat die Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal (1979:414) nie die term "Khoikhoi" opgeneem het nie, en "Hottentots" definieer as: "Enigeen van die tale of dialekte van die Hottentotte". **OMT** en **AMT** volg dié verouderde model.

Die Afrikaner-historiografiese weergawe van die kontak tussen die Khoikhoi en die Europese koloniste verskil ingrypend van die deurtastende navorsing van historici soos Marais (1939) *The Cape Coloured People 1652-1937*, en Elphink en Giliomee (1979) *The shaping of South Africa 1652-1820*. Gerwel (1983a:24-31) wys op die "blanksentriese vertrekpunt" van Afrikanergeskiedskrywers. Die kontak tussen die koloniste en die Khoikhoi word as heilsaam vir laasgenoemde groep geïnterpreteer, met die koloniste in die rol van vredemakers, wat bestendige Calvinistiese deugde soos soberheid en arbeidsaamheid by die Khoikhoi vasgelê het. Bogemelde skrywers skets egter 'n geskiedenis van eeuelange uitbuiting, omkoperij met dwelmmiddels, gewelddadige onteiening van Khoikhoigebiede, en periodieke kommando-styl strooptogte van Khoikhoi-veetroppe --- 'n geskiedenis wat parallelle toon met die lot van die inboorlinge van die Amerikas en Australië.

Die blanksentriese historiografiese uitgangspunt gee beslag aan **AMT** en **OMT** se siening van die Khoikhoi-kultuur: Ten opsigte van Khoikhoi-leenwoorde in Afrikaans volstaan **OMT** met een sin: "Van die middel van die 17de eeu af is woorde aan Hottentots ontleen", waarop 'n lys van sewe-en-twintig ontleenings volg. Dit is betekenisvol dat geen geografiese name in die lys

opgeneem is nie, terwyl slegs drie van die dertig Khoikhoi-leenwoorde in die ander handboek (AMT:387) geografiese name verteenwoordig. Die verhouding van drie geografiese name tot sewe en vyftig saakname word betekenisvol as daar in ag geneem word dat 'n meerderheid van die Khoikhoi-leenwoordeksat tot die geografiese behoort. Die hoogs selektiewe leenwoordlyste moet gesien word as 'n verdere manifestasie van 'n taal- en kulturele begrensingsaksie.

Die opnoem van dorp-, streek-, berg-, en riviername word (onbewustelik) vermy, waardeur die histories-geografiese teenwoordigheid van die Khoikhoi geminimaliseer word. (Vergelyk in die verband die proses wat hom in post-koloniale Afrika voltrek het, waardeur die koloniale era as't ware uitgewis is, deur oorspronklike Afrika-name in ere te herstel). Die kultuur-imperialistiese ontkenning-aksie wat die seleksie ten grondslag lê, is deel van verbloemde agenda wat in beide boeke geïdentifiseer kan word.

Blanke opeising van Khoikhoi-verhale: Terwyl 'n minimaliseringstendens by die hantering van die leenwoorde herkenbaar is, word die belangrikste identifiseerbare Khoikhoi-kultuurgoed, naamlik die skat van diereverhale, soos deur Von Wielligh in Dierestories (1907) opgeteken, as eiegoed opgeëien (OMT:437). Die skrywers verswyg Von Wielligh se skatpligtigheid aan die Khoikhoi en volstaan met:

"In Afrikaans het ons die bekende Wolf- en Jakkalsstories, as ook G.R. Von Wielligh se versameling 'Dierestories'".

Die enkele bakens wat deur die verdwene Khoikhoi in die Afrikaanse kultuurwêreld staan gemaak is, word dus óf selektief bekend gestel, óf sonder erkenning as "blanke" kultuurgoed voorgedou.

6.6 Die "nie-blanke"

Die onsensitiewe gebruik van onaanvaarbare nomenklatuur en die neiging tot stereotipering kom hier ter sprake. Daar word volstaan met 'n enkele voorbeeld. 'n Voorstel vir 'n opstelonderwerp lui soos volg: "Die nie-blanke in ons nywerheid". Die beswaar is tweeledig. Eerstens vind gekleurdes en swartes die term onaanvaarbaar. Gerwel (1983b:22) sê dat groepsterme soos "blank" en "nie-blank", "Kleurling" en "Bantoe", en dies meer onaanvaarbaar is omdat die nomenklatuur ideologiese konnotasies besit. Voorts word die

"nie-blanke" deur die soort stelling gestereotipeer as fabriekswerker en herinner die stelling aan werksafbakening, en beroepstratifikasie op kleurgrondslag. Talle voorbeelde van die repressiewe soort stellings sou opgehaal kon word. 'n Onderwerp wat 'n positiewe houding teenoor gekleurdes weerspieël, soos: "Die opwindende opkoms van gekleurdes op ekonomiese gebied", kon in geen vorm in *AMT* of *OMT* gevind word nie.

6.7 "Metaphors we live by"

In *Metaphors we live by* (1980) maak Lakoff en Johnson die stelling dat konsepte nie bloot 'n kwessie van intellek is nie, maar dat hulle grootliks metafores gefundeer is. Metafore skep dus die sosiale werklikheid waarbinne ons leef. Bowers (1982:3) ontwikkel die teorie verder. Hy praat van "conceptual schemes" of "maps" wat deur sosialisering opgebou word en wat bepaal hoe die mens die eksterne wêreld ervaar. Walker (1982:47) benader die linguistiese relatiwiteitsteorie vanuit die politieke hoek. Taal word deur maghebbers gebruik om die werklikheid te mistifiseer "and to create a sense that the present arrangement of society is immutable". Al die ondersteunende teorieë sou saamgetrek kan word in een ter sake voorbeeld: Die meestermetafoor "Kleurlingvolk" is 'n politieke skepping wat eenheidsgestalte en werklikheidsgestalte moes verleen aan sowat ses kulturele groepe van gemengde bloed. Dit het die politieke geleentheid geskep om hulle as 'n entiteit af te sonder. Deur te verwys na 'n "Kleurlingprobleem" is die verhoudingsprobleem deur die politieke maghebbers "geïdentifiseer" as een wat in gekleurde geledere ontstaan het. 'n Metaforiese vergestaltung en skuldprojeksie gaan dus die politieke aksie vooraf.

Ten einde die aard van die "conceptual schemes" wat *OMT* en *AMT* wil bestendig, te bepaal, is die omvangryke idiomelyste wat in beide boeke opgeneem is, nagegaan. Spreekwoorde en idioome is, vanweë hul enigsins argaïese aard, nuttige studiemateriaal. Dit sou beskou kan word as 'n kortbegrip van die breë volksfilosofie en -waardes, en die seleksiepatroon 'n aanduiding van die "conceptual schemes" wat as norm aan die leerling voorgehou word.

Die hoofstuk oor idioome in *AMT* word ingelui met die volgende sin:

"Idioome is al die uitdrukkings wat eie is aan 'n bepaalde volk en 'n bepaalde taal." (*AMT*:411)

Die semantiese waarde van die begrip 'volk', soos gebruik deur **AMT** en **OMT**, is egter vaag en daarom problematies. Talle voorbeeldsinne, leesstukke, onderwerpe vir mondelinge bespreking, brief- en opstelopdragte gebruik die term "volk" as betekenende die Afrikanervolk. Die omstrede, Afrikaner-sentriese siening van hoe die Afrikaanse idioom ontstaan het, sluit dus die ander sprekers in die ASG uit. 'n Onderzoek na die inhoud en aard van die idioome wat in die handboeke opgeneem is, dui daarop dat die lyste selektief opgestel is, en dat die ryk idiomieskat van die gekleurde seksie van die ASG nie verteenwoordiging geniet nie. In welke mate die byna duisend idioome wat in **OMT** en **AMT** opgeneem is, wel in die "volksmond" leef, sou slegs 'n omvattende empiriese ondersoek lig op kan werp.

Afgesien van algemene lyste, rangskik **AMT** en **OMT** (p.267) die geselekteerde idioome volgens onderwerp, wat reeds insiggewende waardeoordele reflekteer. Die getal idioome wat onder die onderwerp opgeneem is, volg elke keer tussen hakies:

AMT (p. 411): godsdiens (61), treklewe, os, ossewa (28), diere (30), boerdery (15), seevaart (19), mal of halfmal (12), duiwel (20)

OMT (p. 267): die trekpad, os en ossewa (23), die jag (10), die landbou en veeteelt (16), die dierewêreld (28), die Bybel en godsdiens (43), dronkenskap (11).

In haar boek *Africana, Afrikaner. Meestersimbole in Suid-Afrikaanse skoolhandboeke* (1983) identifiseer Hanneke du Preez twaalf "meestersimbole": leidende konsepte wat die Afrikaner se "conceptual map" bepaal. Verskeie van die meestersimbole is in die twee idioomlyste terug te vind. Waardes wat deur die (argaïese) idioome bestendig en verheerlik word, is die terughunkering na 'n vervloë ongekompliseerde landelike lewenswyse, waar alle wysheid en kennis herleibaar was na die Bybel en waar die boetepatriarg onbetwiste heerser oor kneg en dier was --- 'n vreemde en vyandige milieu vir die gekleurde komponent van die ASG.

Die insluiting van idioome wat oor kranksinnigheid, dronkenskap en die duiwel handel is moeilik verantwoordbaar. Die feit dat die meeste van die idioome in die drie afdelings 'n kru, banale soort humor bevat, laat ontstaan die vermoede dat hulle ter wille van die komiese effek ingesluit is. 'n Addisionele beswaar is geleë in die feit dat die meeste van die idioome wat oor dronkenskap handel, binne die "Jollie hotnot" letterkundige tradi-

sie val en dus op grond van hul rassistiese aard geheel en al verwerplik is.

Die disproporsioneel groot aantal idiome wat deur die twee handboeke aangebied word, (OMT:267-248, sowat 450; AMT:411-449, sowat 500) is, sosio-linguisties gesproke, 'n verbygegangene werklikheidsbeeld, met alte dikwels ouderwetse waardes en waarhede, deel van die Afrikaanssprekende kind se "conceptual framework".

6.8 Onderwerpe vir debatte, stelwerk, besprekings, stylvoorbeelde, illustratiewe paragrawe en leesstukke

Die grootste enkele beswaar wat uit 'n analise van die soort onderwerpe spruit, is die wyse waarop terreine wat sosiaal en wetlik vir gekleurdes geslote is, dikwels in die opdragte voorkom. Leerlinge word gevra om te reageer as burgemeester, eerste minister, parlamentslid, hoteleienaar of as preker "by geleentheid van die honderdste herdenking van die geboortedag van 'n ontslape volksleier" (AMT:34).

Daarbenewens word die neiging tot Afrikanersentrisme en chauvinisme ook in hierdie afdelings terug gevind. Daar word met enkele voorbeelde van opdragte aan leerlinge volstaan: Die ontleding "van toesprake van volksleiers" (AMT: 33), 'n reaksie op die sing van "Die Stem van Suid-Afrika uit volle bors" (AMT:111); 'n kennisname van D.F. Malan se "klinkende woorde" (OMT:290), wat begin met: "Afrikaner, staan stil en draai terug...", en voorbeelde van toesprake wat 'n eng Christelik-Nasionale uitkyk bestendig, soos blyk uit die volgende seleksie van sprekers: D.F. Malan, C.J. Langenhoven, Totius, D.F. Malherbe, ds. Willem Postma, Christus en die apostel Paulus (OMT:298).

Dieselfde verengingsproses van die ervarings- en ideewêreld van die leerling manifesteer hom in die keuse van stylvoorbeelde uit die werke van C.J. Langenhoven, Jochem van Bruggen, Willem van den Berg, Herman Heyermans, C.M. van den Heever, Uys Krige, G.J. Joubert en uit die Bybel. In stylsmaak en metafoor word die leerling terug gebuig tot 'n vergange vooroorlogse werklikheidsbeeld. Linguistiese, politieke, etnografiese, godsdienstige en morele norme konvergeer dus in prosastukke en skrywers wat die problematiek van twee geslagte terug aangespreek het. Die volgende voorbeeld illustreer hoe Afrikanernorme en Afrikaansnorme in een eksklusiewe, aanmatigende eis

saamgetrek word, en vir die waarheid aan leerlinge van die ASG voorgehou word:

"Net soos my land, kan my taal nooit van sy ware wese geskei word nie --- daarom dat 'n suiwer taal uit 'n suiwer siel ont-spring". (AMT:176)

6.9 Die wering van Anglisismes as 'n sosio-linguistiese begrensingsaksie

Getrou aan die normeringspatroon wat gaandeweg in die twee taalhandboeke sigbaar word, val die hantering van anglisismes ook binne die groter begrensingsaksie. Die verskynsel word in al sy linguistiese manifestasies bespreek, naamlik beïnvloeding van die woordorde, klankstelsel, sinsbou en idioom. Selfs woorde van Latynse herkoms word sonder kwalifikasie verdag gemaak (OMT:260). Die puristiese tendens sluit aan by die reeds aangehaalde sosio-linguistiese teorie, naamlik dat die neiging by taalgroepe om hul taal van vreemde woordeskat te suiwer, beskou moet word as 'n simboliese suiwering van die minderheidstigma.

OMT en AMT se hantering van neologismes sluit aan by die haas obsessionele neiging tot taalsuiwering. Voorbeelde wat aangehaal word, as sou dit vindingryke skeppinge wees, waarvan leerlinge kennis behoort te neem, grens soms aan die lagwekkende: *kulstraat* (*cul de sac*); *tweelingfiets* (*tandem*); *abbaskip* (*vliegkampskip*); *koestoeter* (*lugaanvalsirene*); *sniksanger* (*rock-sanger*); *soetsopie* (*liqueur*); *bogtympie* (*limerick*) (OMT:56).

6.10 Afkortings: die onverbloemde agenda

Soos die idiomelyste in AMT en OMT weerspieël die lys van afkortings betekenisvolle sosio-politieke patrone. In AMT (145-148) verskyn 'n lys van eenhonderd en twee lettername, waarvan ses en dertig afkortings instansies en verenigings verteenwoordig wat deur wet of tradisie vir blankes gereserveer is. Tien van die afkortings is van Christelike oorsprong, terwyl drie van die afkortings gestalte gee aan instansies wat danksy die apartheidsbestel tot stand gekom het.

In die geheel beskou reflekteer die lys 'n spieëlbeeld van 'n statiese Afrikaner-orde. In samehang daarmee word die lys oorheers deur talle

obskure en argaïese afkortings wat die taalmateriaal buite die belangsteillings- en ervaringsveld van die gekleurde én blanke student plaas.

6.11 **Apartheid, taaldivergensie en taalvervreemding**

Die wyse waarop die twee verteenwoordigende taalhandboeke die Afrikaanse taal diensbaar maak aan die ideale, kulturele tradisie en politieke ideologie van die blanke deel van die ASG, moet uiteraard 'n divergerende invloed hê op die gekleurdtes wat deel uitmaak van die spraakgemeenskap. Sankoff (1976:293) maak die stelling dat 'n taalverskuiwing momentum verkry wanneer 'n verlies aan trots in 'n taal ook die wese van 'n groep aantast:

"The question we wish to ask is under what circumstances does the identity function become inverted in such a way that a particular group becomes alienated from its own language or language variety and begins to regard it inferior to some other language or language variety."

'n Onderzoek na die algemeen onderskatte taalverskuiwing by Afrikaanssprekende gekleurdtes, sou na alle waarskynlikheid die Afrikaner-taaigenoot se ongenaakbare houding as taalvennoot, as oer-oorsaak identifiseer.

Daar is in die artikel telkens verwys na 'n linguistiese begrensingsstrategie, wat sy sosio-politieke parallel in die apartheidskonsep het. Entwisle (1970: 137) kom tot die slotsom dat taalvariasie steeds markanter word namate die fisiese skeiding tussen groepe groter word. Daarenteen het groter sosiale kontak 'n konvergerende invloed op semantiese stelsels:

"The convergence would occur as a result of movement in all groups, thereby posing less of a burden on the underprivileged child. At present differences between youngsters along social lines are taken as deficits for lower-class youngsters."

(Entwisle se laaste opmerking bring 'n belangrike kwessie ter sprake wat nog nie in die artikel aangesny is nie, naamlik die invloed van 'n eksklusivistiese benadering tot Afrikaans as skoolvak op variantsprekers, wat nie aan die eise van die gestandaardiseerde taalvorm kan voldoen nie.)

Apartheid het dus nie slegs sosio-politieke vervreemding in die ASG te weeg gebring nie, maar ook 'n tweeledige invloed op Afrikaans gehad: Eerstens is daar die bekende argument dat eksterne onderdrukking vyandigheid teenoor

die taal geskep het. In die tweede plek is daar die tendens by die konserwatiewe establishment om kulturele en taaloorlewing gelyk te stel aan politieke oorlewing en daardeur allerhande morele beperkinge op die vorm en gestalte van die kultuur te lê. In die verband sê Randall (1971:177):

"All over the world, when culture has to become the structure and justification for power and privilege, the quality of that culture suffers".

Dit val buite die opset van die studie om met oplossings vir die geïdentifiseerde probleme te kom. Daarvoor is die problematiek van die Afrikaanse taalpolitiek te verwickeld, maar 'n aangepaste gedagte van Jakes Gerwel (1983a:41) bied 'n moontlike vertrekpunt: In taalsake is daar te onderskei tussen die "wonder van ons" en die "wonder van Afrikaans".

NOTE

- ¹ Claassen en van Rensburg (1983) gee voorkeur aan die term "taalgemeenskap" wat noodwendig verwarring kan veroorsaak, aangesien Britse, Amerikaanse en Duitse sosio-linguïste onderskeidelik van "speech community" en "Sprachgemeinschaft" praat. Voorts het die term "taal" weens die benouende assosiasie met die blanke Afrikaanssprekers helaas 'n negatiewe konnotasie ontwikkel. Engelssprekendes verwys soms pejoratief na "the taal", terwyl die enge gebruikverband soos in "Boeretaal", "taal-en-kultuur" en "Taalmonument" die woord van sy relatief neutrale karakter ontnem het.
- ² Die onverkwiklike polemieë rondom Marius Valkhoff ("Die diachronie van Portugees en Afrikaans", *Standpunte* 79:53), L.C. Eksteen ("The diachronics of Afrikaans" I & II, *Standpunte* 71 en 73) en H.J.J.M. van der Merwe ("Afrikaans 'n basterkind van Hollands-Kreools-Portugese Fornikasie aan die Kaap!?" *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 6,4; 7,1:377-394, 1966-1967) oor die ontstaansteorieë van Afrikaans, het duidelik geïllustreer hoe moeilik dit is om wetenskaplike beredenering en subjektiewe standpunt-inname in die saak geskei te hou.

BIBLIOGRAFIE

- Becker, H.S. (1973) *Outsiders: Study in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Bolinger, Dwight (1980) *Language - the loaded weapon. The use and abuse of language today*. New York: Longman.
- Bowers, Chet (1982) *The influence of language on thought and behaviour. A sociology of knowledge. Approach to curriculum development*. Origen: University of Origen.
- Claassen, G.N. & M.C.J. van Rensburg (1983) *Taalverskeidenheid. 'n Blik op die taalvariasie in Afrikaans*. H. en R. Academica.
- Degenaar, Johannes (1975) "Die paradigma van volksnasionaisme", *Standpunte* 119:1.
- De Klerk, P.F. et al (1981) *Afrikaans my taal*. Kaapstad: Maskew Miller.
- Du Plessis, I.D. (1935) *Bydrae van die Kaapse Maleier tot die Afrikaanse volkslied*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- Du Plessis, I.D. (1939) *Die Maleise samelewing aan die Kaap*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- Ellison, Ralph (1952) *The invisible man*. Middlesex: Penguin Books.
- Elphinstone, Richard & Hermann Giliomee (1979) *The shaping of South Africa 1652-1820*. Cape Town: Longmans.
- Entwistle, Doris R. (1970) "Semantic systems of children: some assessments of social class and ethnic differences", in Frederick Williams (ed.): *Language and poverty*. Chicago: Rand McNally College.
- Ferguson, Charles A. (1968) "The Arab myth" in Joshua A. Fishman (ed.) *Readings in the sociology of language*. The Hague: Mouton.
- Fishman, Joshua A. (1972) *The sociology of language*. Massachusetts: Newbury House Publishers.
- Gerwel, Jakes (1983a) "Afrikaans --- 'n toekomspektief", *Standpunte* 165.

- Gerwel, G.J. (1983b) *Literatuur en apartheid*. Bellville: Kampen-uitgewers.
- Marcus, J.S. (1939) *The Cape Coloured People 1652-1937*. London: Longmans.
- Meyer, P.S. (1979) *Ons Moedertaal*. Kaapstad: Nasou Bpk.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980) *The metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Odendal, F.F. et al. (1979) *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal*. Johannesburg: Perskor.
- Randall, Peter (1971) *Towards social change*. Report of the Spro-cas Social Commission.
- Ross, Jeffrey A. (1979) "Language and the mobilization of ethnic identity", in Howard Giles & Bernard Saint Jacques (ed.): *Language and ethnic relations*. Oxford: Pergamon Press.
- Rubin, Joan (1976) "Language and politics from a socio-linguistic point of view", in William O'Barr & Jean F. O'Barr (ed.): *Language and poverty*. The Hague: Mouton.
- Sankoff, Gillian (1976) "Political power and linguistic inequality in Papua, New Guinea", in William O'Barr & Jean F. O'Barr (ed.): *Language and poverty*. The Hague: Mouton.
- Von Wielligh, G.R. (1907) *Dierestories*. Pretoria: Van Schaik.
- Walker, Graham (1982) "The neglected question", *Perspectives in Education* 4:47.